

XIX. Asrın Sonu – XX. Asrın Başında Kırım Tatar Dili Üzerinde Yapılan Araştırmalar

Studies Conducted on the Crimean Tatar Language in the Late XIX - Early XX Centuries

Koroglu Lenura ABLAMİTOVNA¹

¹Fevzi Yakubov Adına Kırım Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesi, Bahçesaray, Ukrayna

ORCID: K.L.A. 0000-0003-4564-1752

ÖZ

Kırım'ın Rusya tarafından 1783 tarihinde zapt edilmesinden sonra, ilim ve kültür alanında yaşanan durgunluğa 1883 tarihinde Tercüman Gazetesi'nin neşri ile son verilmişti. Bundan sonra Kırım'da başlayan Maarif Devri birçok ilim ve sanat dalının canlanmasını sağlamıştı. Kırım'da açılan ilk matbaa, gazete ve dergilerin dışında çok sayıda eserin neşrini yapmış ve Kırım Tatar ilim ve sanatının her bir dalı için kaynakça hazırlamıştı. Dönemin yayınları arasında İsmail Gaspıralı tarafından açılan ilk mekteb-i cedidler için hazırlanan kitaplar ve elifbeler, Kırım Tatar gazeteciliğinin temelini oluşturan ilk kısa süreli yayınlar, Kırım Tatar edebiyatını zenginleştiren ilk hikâye, tiyatro oyunları, romanlar gibi edebi türler yer almaktadır. İncelenen devrin yazım aracı kabul edilen ve Kırım Tatar dilinin güney ağzının (cenup/yalı boyu şivesi) özelliklerini taşıyan dil, Osmanlı Türkçesine çok yakındı. Sadece yazıda geleneksel olarak kullanılan bu dil, halk dilinden uzak olduğu için sadeleştirilmeye mecburdu. Kırım Tatar dilinin sadeleştirilme tarihçesinin önemli tarihleri arasında 1883, 1905, 1917 seneleri gösterilebilir. XX. asrın ilk yarısında yapılan dil ve imla konferansları ile bu süreç tamamlanır ve Kırım'ın yazı dili Osmanlı Türkçesinin özelliklerini kaybederek Kırım'ın resmî dili olarak orta ağzı (orta yolak şivesi) kabul edilir. Arap alfabesinin yerini Latin alfabesi alır; Arapça ve Farsça terim ve tamlamalar Türkçeleştirilir veya tamamen dilden çıkartılır; Rus alıntıları dile akın etmeye başlar. O devirde şekillenerek ortaya çıkan dil, hâlâ Kırım Tatarları tarafından kullanılan modern resmî dildir. İşbu bildiriye sözü geçen devirde kullanılan Kırım Tatar dilinin özellikleri sıralanarak dilde sadeleştirmenin sebep ve neticeleri ele alınmıştır. Çağdaş Kırım Tatar dilinin ortaya çıkması için faaliyet gösteren şahıslar, bu şahısların eserleri ve kısa süreli yayınlar üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kırım Tatar dili, dilde sadeleştirme, orta yolak şivesi, Arap alfabesi, Latin alfabesi, gramer kitapları, sözlükler

Başvuru/Submitted: 22.05.2021 **Kabul/Accepted:** 27.08.2021

Sorumlu yazar/Corresponding author: Koroglu Lenura ABLAMİTOVNA, (Doç. Dr.), Fevzi Yakubov Adına Kırım Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesi, Bahçesaray, Ukrayna. E-posta: lenura@mail.ru

Atf/Citation: Ablamitovna K. L. (2022). XIX. asrın sonu – XX. asrın başında Kırım Tatar dili üzerinde yapılan araştırmalar. Korkmaz, F. (Ed.), *9. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (s. 1-8). <https://doi.org/10.26650/PB/AA10AA14.2023.001.001>

ABSTRACT

After the capture of Crimea by Russia in 1783, the stagnation in the field of science and culture was ended with the publication of the newspaper *Tercüman* in 1883. Afterward, the Education Period started in Crimea and brought about the revival of many branches of science and art. Apart from the first printing house opened in Crimea, newspapers and magazines published many works and prepared bibliographies for each branch of Crimean Tatar science and art. Among the publications of the time were the books and alphabets prepared for the first *mekteb-i cedids* [new schools] opened by İsmail Gaspıralı, the first short-term publications that formed the basis of the Crimean Tatar journalism, the first stories that enriched the Crimean Tatar literature, theatrical plays, and literary genres such as novels. The language, which was accepted as the writing tool during the examined period and had the characteristics of the southern (*yalıboyu*) dialect of the Crimean Tatar language, very closely resembled Ottoman Turkish. This language had traditionally only been used in writing and had to be simplified due to being so different from the common language. 1883, 1905, and 1917 can be cited among the important years in the history of the simplification of the Crimean Tatar language. This process was completed with the language and spelling conferences held in the first half of the 20th century, with the written language of Crimea losing its characteristics of Ottoman Turkish and being accepted as the official language of Crimea, namely the middle (*orta yolaq*) dialect. The Arabic alphabet was replaced by the Latin alphabet, and Arabic and Persian terms and phrases were translated into Turkish or completely removed from the language, and Russian loanwords began flooding the language. The language that emerged at that time became the modern official language still used by the Crimean Tatars. This paper lists the features of the Crimean Tatar language used in this period and discusses the causes and consequences of the language's simplification, emphasizing the individuals who worked for the emergence of the modern Crimean Tatar language, as well as their works and short-term publications.

Keywords: Crimean Tatar language, language simplification, *Orta yolaq*, middle dialect, Arabic alphabet, Latin alphabet, grammar books, dictionaries

Kırım Tatar milletinin hayatında bir asırlık kara dönemden sonra 1883 senesinde Tercüman Gazetesi'nin yayınlanması ile Uyanıklık (*Uyanuv*) Devri başlar. Eğitimin kolaylaştırılması ve eğitilmiş insanların çoğalması ile Kırım Tatar siyaseti, sosyal hayatı ve kültüründe önemli değişimler yaşanır. Değişimlerin çoğu İsmail Gaspıralı'nın adı ile bağlı olur. İlk açılan mekteb-i cedidler için ders kitaplarının neşri bu devirde başlar. Kırım Tatar dilinde ilk kısa süreli yayınlar basılır ve Kırım Tatar gazeteciliğinin başlangıcına adım atılmış olur. Kırım Tatar edebiyatını zenginleştiren kısa hikâyeler, romanlar, tiyatro oyunları ortaya çıkmaya başlar.

Kırım Tatar dili bu devirde önemli araştırma nesnesi olarak karşımıza çıkar. Osmanlı Türk dilinin özelliklerini geleneksel olarak yazıda saklamaya devam eden Kırım Tatar dili geniş halk kitlesi tarafından anlaşılmadığı için değişmeye ve sadeleştirilmeye mecbur kalır. Kırım Tatar dilinin sadeleştirilme tarihesinin önemli tarihleri arasında 1883, 1905, 1917 seneleri belirtilir (Kurkçi, 2016). Ayrıca bu süreçte XX. asrın ilk yarısında yapılan dil ve imla konferansları da önemli yer alır (Hayali, 2006). 1883 tarihinde yukarıda anıldığı gibi, yeni mektepler açılır ve ilk gazete neşredilir. 1905 tarihinden itibaren söz serbestliğinin tanınması, sansürün kalkması sonucunda farklı neşirler ortaya çıkmaya başlar. Rusya topraklarında yaşayan birçok Türk kökenli halk, öz şivelerinde çeşitli kaynaklar yayınlamaya kalkışır. Kırım'da bu devirden itibaren neşredilmeye başlayan yayınlar arasında "Millet" ve "Vatan Hadimi" gazetesi, "Âlem-i Nisvân", "Âlem-i Sıbyân", "Ha-ha-ha" dergileri gösterilebilir. Kısa süreli yayınların dili, geniş halk kitlesi tarafından anlaşılır olması için 1900 senelerinden itibaren Orta Yolakçılar Hareketi ortaya çıkar ve Kırım'da yazı dilini konuşma diline yakınlaştırma süreci başlar (Tenişev, 1995). XX. asrın başlarında yapılan dil ve imla konferansları ile Kırım Tatar dilinin sadeleştirme süreci tamamlanır ve Kırım Tatarca yazılı dili Osmanlı Türkçesinin özelliklerini kaybeder. Kırım'ın resmî dili olarak Orta Yolak şivesi kabul edilir, Arap alfabesinin yerini Latin alfabesi alır, Arapça ve Farsça terim ve tamlamalar Türkçeleştirilir, anlaşılmayan Arapça terimler dilden çıkartılır, yerini ise Rus alıntılar alır. O devirde şekillenerek ortaya çıkan resmî dil, hâlâ Kırım Tatarları tarafından kullanılan modern resmî dildir.

Yukarıda anılan tarihî olaylar ve değişimler Kırım Tatar dili araştırmacılarının ilk çalışmalarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bildirinin amacı XIX. asrın sonu – XX. asrın başında Kırım Tatar dili üzerinde yapılan çalışmaları öğrenmek, bu alanda faaliyet gösteren şahısları ve Kırım Tatar dilinin gelişimine katkılarını değerlendirmektir.

Türk dillerinin tarihi ile uğraşan meşhur araştırmacılar arasında M. A. Castren, W. Barthold, N. A. Baskakov, V. V. Radloff, A. N. Kononov, P. M. Melioranskiy, A. N. Samoyloviç, A. Yu. Kırımskiy, S. Ye. Malov, G. Ramstedt, V. Kotviç, K. Grönbech, E. N. Nacip, A. B. Caferoğlu, A. Battal Taymaz, A. Akar, A. B. Ercilasun, E. R. Tenişev gibi şahıslar anılabilir. Bunların her biri az veya çok Kırım Tatar dili üzerinde araştırma yapmış ve önemli sonuçlara ulaşmıştır. Fakat Kırım'ın içinde de Kırım Tatar diline dikkat ayıran araştırmacılar mevcuttur. XX. asrın başında dil ve edebiyat alanında faaliyet gösterenler arasında B. Çobanzade, A.S. Ayvazov, A. Odabaş, O. Akçokraklı, I. Lemanov, Ja. Bayburtlı, Ö. Sami, N. Zevriy, Ja. Bayrashevskiy, Ş. Bektore, U. İpçi, V. Asanov, C. Seydamet, A. Latif-zade, Ja. Aziz, U. Acı-Asan, M. Nedim, V. Tanabaylı ve diğerleri anılabilir. Yukarıda adı geçen şahısların çoğu edebiyatçı olarak tanınmış ve dil üzerindeki araştırmaları ise bu zamana kadar daha az bilinmekteydi. Tevfik Mehmet,

Yakub Kemal, Vehbi Şeyhzade gibi araştırmacıların tüm çalışmaları hâlâ bulunamamış ve öğrenilmemiştir.

Kırım Tatar dilinin sorunları devirde neşredilen birçok gazete ve dergilerin sayfalarında yer alır. Dönemin yazılı kaynakları olarak gramer (sarf ve nahv) kitapları, elifbe, kırayet kitapları, okul ders kitapları, sözlükler, risaleler, gazete ve dergilerde yayınlanan ilmî makaleler gösterilebilir.

Arap harfleri ile Kırım Tatar dilinde basılan gramer kitapları arasında 1897, 1907, 1909 senelerine ait Sarf-ı Türkî kitapları mevcuttur (Ganiyeva, 2017). İlk iki kitabın Tercüman Matbaası'nda basılması ve üzerinde yazar adının bulunmamasından dolayı Gaspıralı'nın kalemine ait olduğu iddia edilir. 1909 senesine ait sarf kitabının üzerinde ise yazarın adı A. R. B. olarak kaydedilir; bu şahsın da kim olduğu hâlâ anlaşılamamıştır. Bu üç sarf kitabının şekil ve içerik yönünden birbirine benzediği, sadece sonuncusunun daha kalın olmasından dolayı üç sarfın da bir yazara ait olabileceği düşüncesindeyiz.

Kavaid'ül Lisan-ı Türkî isimli gramer kitabı yukarıda adı geçen sarflara göre daha zor bir dil ile yazılan, Kırım Tatar dilinde kullanılmayan çok sayıda Farsça sözcük içeren bir eserdir. Kitapta yer alan cümle örneklerinde İstanbul'un çeşitli yerleri ile ilgili bilgilerin yer alması, bu kitabın yazarının Türkiye ile alakası olduğunu düşündürür. Kitabın kapağında Abdülkadir ismi geçer fakat bu isim ile bağlı başka kayıt şimdilik bulunamamıştır. Öğrenilen devirde basılan eserlerin çoğu yurt dışından getirilerek Kırım'da yeniden bastırılmıştır. Bu gramer kitabının da Türkiye'den getirilmiş olma ihtimali yüksektir. Fakat Türkiye'de bulunan Türkçe gramer kitapları listelerinde bulduğumuz aynı kitabın senesi ve yayın yeri Kırım'daki ile aynıdır. Bu ise kitabın önceki yayınlarının saklanmadığına ya da kitabın ilk ve son defa Kırım'da basılmış olabileceğine de işaret eder. Her hâlükârda Kavaid'ül Lisan-ı Türkî eserinin yazarı Abdülkadir'in şahsiyetinin ve faaliyetlerinin araştırılmasının devam edilmesi gerekir. Mekteb-i cedidlerde okutulan dersler arasında kavaid-i lisan isimli ders yer aldığına göre bu kitabın orta ve yukarı sınıflarda kullanıldığını düşünmekteyiz.

1916 senesinde Petrograd'da A. N. Samoyloviç tarafından "Kısa Kırım Tatar Gramerinin Tecrübesi" (Опыт краткой крымско-татарской грамматики) isimli gramer kitabı neşredilerek devrin Kırım Tatar dilinin özellikleri, alfabe ve imla sorunları araştırılır. Ayrıca kitap yazarı tarafından ilk defa "Sarf-i Türkî" yerine "Kırım Tatarca Gramer" terimi kullanılır (Samoyloviç, 2000).

Meşhur Kırım Tatar dil bilimcileri B. Çobanzade ve U. Kurkçi'nin eserlerinde 1920 tarihinde Tevfik Mehmet tarafından neşredilen "Türk-Tatar Sarfı" adlı kitabı anılarak incelenmektedir. Kitabın adı geçen araştırmacılar tarafından incelenmesi, eserin hem önemine hem de o devirde mevcut olmasına işaret eder. Maalesef bu gramer kitabı, yazarı ve yazarın diğer faaliyetleri hakkında şimdilik başka kayıt bulunamamıştır.

Ş. Bektöre'nin "Tatarça Sarf, Nahv" isimli gramer kitabı 1924 senesinde yayınlanır. Önceki eserlerden içerik, dil ve terminoloji bakımından farklılık gösteren bu eserde ilk defa Kırım Tatar halk diline yakın bir dil ile asırlar devamında kullanılan Arapça terimler ile birlikte yeni icat

edilen Kırım Tatarca terimler kullanılmıştır. Bu terimler modern Kırım Tatarcasında kullanılan terimlere yakınlık gösterse de Kırım Tatar dilinin kuzey ağzı (şimal şivesi) özellikleri daha sık görülür.

XX. asrın başlarında faaliyet gösteren Kırım Tatar milleti mensupları arasında dünyaca tanınmış ilim adamı Bekir Çobanzade yer alır. Araştırmacı tarafından “Türk-Tatar Lisaniyatına Medhal” (1924), “Tatar Dialektolojisi” (1927), “Kırım Tatar İlmî Sarfı” (1925), “Son Devir Edebiyatı” (1928) isimli ders kitapları hazırlanır. Son kitapta daha çok Kırım Tatar Edebiyatının durumu açıklansa da Kırım Tatar dilinin devirdeki özelliklerine de dikkat ayrılır. Çobanzadenin ilmî eserleri şekil, içerik ve hacmine göre, önceki gramer kitaplarından çok farklı olup modern kitapları andırır; bu ise yazarının yüksek ilim ve bilgi seviyesine işaret eder. Eserlerin dili Osmanlı Türkçesidir. B. Çobanzade kitapların birinde bunu daha geniş halk kitlelerine ulaştırmak için kasten yaptığını vurgular.

Dönemin diğer sık rastlanılan yayın çeşidi elifbedir. Öğrenilen devirde Kırım Tatar dili alanında alfabe ve yazım (imla) sadeleştirme ve kolaylaştırma, yazıda fonetik metodunun (usul-i savtiye) kullanımı, Kırım Tatarcasında kullanılmayan bazı Arapça harflerden vazgeçme, Arap alfabesinden Latin alfabesine geçme gibi olaylar yer aldığı için çok sayıda elifbenin basılmasına ihtiyaç duyulur.

Kırım Tatarca basılan ilk elifbe 1873 tarihli “Rusça-Tatarca Elifbe”dir. Yazarı Abdürefi Bodaninskiy, 1864 senesinden itibaren Simferopol Gimnazyumu’nun müdürü ve Kırım Tatar dili öğretmeniydi. Kitabın yazılma gerekçesi, Rus ve diğer halklara Kırım Tatarcasını; Kırım Tatarlarına ise Rusçayı öğretmektir.

1884 senesinde açılan mekteb-i cedidler için özel olarak hazırlanan elifbe “Hoca-i Sıbyân”dır. Usul-i savtiye metodunu esas alan kitap, alfabe ve okuma öğretimini amaçlar. Kitap dört farklı cilt olarak hazırlanarak defalarca neşredilir.

XX. asrın başında elifbe hazırlığında artış görülür. 1910 tarihinde Hafız Ömer Sami tarafından “Çocuklara Arkadaş” isimli ders kitabı yayınlanır. Y. H. Bayburtlu’nun “Elifba”sının ilk cildi 1913 yılında neşredilir. Bu kitabın diğer nüshaları 1916, 1917, 1926 ve 1927 senelerinde yeniden neşredilir (Mustafayeva, 2013). 1925 yılında Karasubazar şehrindeki Ruşdiye Mektebi’nin müdürü Yusuf Ziya tarafından “Anahtar Yahud Tarifatlı Elifba-i Türki” yayınlanır. Devrin meşhur yayımcısı Ali Ahmet Tarpi tarafından Nazım’ın yazdığı “Kırayet-i Beytiye” isimli kitap 1915 yılında Kırım’da neşredilir. Tarpi, yurt dışından Kırım’a kitap getirtip onların yeniden yayını ve satışı ile uğraşmıştır.

1925 senesinde Ş. Bektöre’nin ikinci kitabı “Tatar Elifbesi” yayınlanır. Bu elifbede yazar, vav harfinin ifade ettiği dört sesi [o, ö, u, ü] birbirinden ayırmak için vav’a kuyruk ve diğer işaretleri eklemeyi teklif eder. Böylece yeni dört sesli harfi icat eder. Bu yenilikten dolayı ortaya çıkan tartışmalara bakmadan Kırım Maarif Komiserliği tarafından bu elifbenin mekteplerde kullanma kararı alınır ve kitap mekteplere dağıtılır.

Kırım’da Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş döneminde A. Odabaş tarafından da elifbeler yazılır. 1924 tarihinde yazar A. Kaya ile birlikte Kırım Tatar Dilini Öğretim

Yönetmenliği’ni Arap harfleri ile neşreder. Aynı kitap 1928’te Latin harfleri ile tekrar yayınlanır. 1925’te A. Odabaş ve U. Acı-Asan tarafından “Türk-Tatar Dili” yazılır. Önceki elifbele-re göre bu kitap 240 sayfalık ve çok sayıda çeşitli okuma parçaları içerir. 1928 yılında Latin harflerine geçiş yapıldıktan sonra K. Cemaletdinov ve A. Ametov tarafından “Yeni Türk-Tatar Elifbesi” yazılır.

Devrin öğretim sorunları birkaç pedagoji yayınında da yer alır. Bunlardan biri Gaspıralı tarafından 1889’da yazılan “Rehber-i Muallimin”dir. İşbu kitapta Gaspıralı yeni mektebin kuruluşuna, idari yapısına, öğretim sürecinin özelliklerine dikkat çeker. Ayrıca yazım ve okuma öğretiminin sorunlarını da dile getirir. İstanbul Üniversitesi’nde pedagoji eğitimi alan diğer Kırım Tatar dili ve edebiyatı araştırmacısı, yazar A. S. Ayvazov, aldığı tahsilin sonucunda 1902’de “Usul-i Tedris ve Talim-i Terbiye” isimli kitabı neşreder. 1908’te F. N. Andriyevskiy’nin kaleme aldığı “Kırım Tatarlarının Acil Öğretim Sorunları” (Неотложные вопросы образования крымских татар) yayınlanır. Yazar, Kırım Tatar öğretiminin sorunlarını açıklarken Kırım Tatar dilinin tartışmalı noktalarına da dikkat çeker; reform yapılması gereken alanlara işaret eder. Fikrimize göre bu yayınlar Kırım Tatar dili araştırmacılarının dikkatinden kaçmamalıdır.

Öğrenilen devirde Arap yazısı kullanıldığı için güzel yazı (hüsnühat) kitapları da hazırlanır. Kırım’da ilk güzel yazı kitabı 1900 yılında O. Akçokraklı tarafından yazılan “Hutut-ı İslamiye”dir. V. Şeyhzade “Türk-Tatar Yazısı Tarihine Bir Bakış” isimli makalesinde kaydettiği gibi “Son hattatlardan biri olan Osman Akçokraklı kitabında Müslüman hatları hakkında bilgi verir. Hat örneklerini kendi eli ile gösterir” (Şeyhzade, 1925). Burada makalenin yazarına dikkat çekmek gerekir. Vehbi Şeyhzade oryantalist eğitimini Beyrut’ta Yakub Kemal ile beraber okuduğu sırada almıştı. Onun az sayıdaki yazılarından Arapça ve Kırım Tatar dilinin tarihini iyi bildiği anlaşılır. Şeyhzadenin faaliyetleri yeteri kadar öğrenilmediği için öz araştırmacısını beklemektedir. Yazarı belli olmayan “Yazı Hocası” ve “Meşk Kitabı” hat yazıları konulu broşürler de mevcuttur. İki kitapçık da A. A. Tarpi parası ile Kırım’da yeniden bastırılmıştır.

Kırım Tatarca-Rusça kısa ve tam sözlükler de öğrenilen devirde neşredilir. İlk Kırım Tatarca-Rusça lügat kitabı Kırım Tatarca öğretmeni ve Simferopol Gimnazyumu müdürü Abdurrahman Çelebi Kırım-Havace (Kırım Hoca) tarafından 1852 yılında neşredilir. 1875’te V. Kondarakı tarafından yazılan “Kırım’ın Evrensel Tanımı” (Универсальное описание Крыма) isimli kitabın ikinci cildinde “Türk-Tatar ve Yeni Yunan Dillerinin Talimatı” isimli sözlük yer alır.

G. G. Moskviç tarafından “Kırım Tatarca-Rusça Sözlük” birkaç kez yayınlanır. Sözlüğün yazarları S. M. Tanatar, P. A. Prendel ve A. L. Bertye-Delegardi; editörü ise İ. Gaspıralı olarak kaydedilir. “Rusça-Kırım Tatarca Tam Lügat” 1906’da O. Zaatov tarafından hazırlanarak yayınlanır. 1925’te B. Terlekçi’nin hazırladığı “Türk-Tatar Sözlüğü”nün neşrine izin alınır fakat sözlüğün tıpkıbasımı ancak 2014 tarihinde yayınlanabilir. Ayrıca Kırım Tatar dilinin Orta Yolak şivesi resmî dil olarak kabul edildikten sonra imla lüğatinin hazırlığına başlanır (Nedim, 1928). Çeşitli makalelerden alınan bilgilere göre bu iş uygulanır fakat sözlüğün yayınlanması ile ilgili bilgiler mevcut değildir. Sözlüğün ortaya çıkması durumunda Kırım Tatar dilinin tarihi için büyük katkı sağlanmış olur.

E. R. Tenişev, Kırım arşivlerinde eksik olan diğer önemli kaynağa işaret eder. Araştırmacının verdiği bilgilere göre 1986 tarihinde Romanya’da “XVII. Asra Ait Kırım Türk-Tatar Sözlüğü” (Крымский турецко-татарский словарь XVII века) yayınlanır (Tenişev, 1995). Anılan sözlüğün elde edilmesi sonucunda Kırım Tatar dilinin XVII. asırdaki özelliklerini öğrenme şansımız olur.

Az bilinen Kırım Tatar araştırmacıları arasında Yakub Kemal’i anmadan geçemeyiz. 1930 senesinde yazarın adı altında XIV. asra ait “Nehcü’l-Ferâdîs” isimli Türk-Tatar el yazması neşredilir. Yazarın hayatı hakkında az bilgi mevcuttur. Beyrut ve Moskova’da eğitim aldığı, A. Kırmiskiy’nin öğrencisi olduğu, Birinci Türkoloji Kurultayı’na katıldığı bilinir. Zincirli Medrese ve Yalta Yerel Tarih Müzesi’nin müdürlüğünü yaptığı da bilinmektedir. Kırım’da uyguladığı araştırmalarının sonucunda XIII-XIV. asırlara ait el yazması eserleri bulduğu ve üzerinde çalıştığı kaydedilir. Nehcü’l-Ferâdîs ile ilgili araştırmasının önemi E. N. Nacip tarafından vurgulanır (Nacip, 1989).

Kırım Tatar dilinin durumu ve ilerleme yollarına bağışlanan birçok ilmî makaleler çeşitli kısa süreli yayınlarda yer alır. Bunların arasında Tercüman, Millet, Yeşil Ada, Okuv İşleri, İleri, Yaş Kuvvet, Yeni Dünya, Koz-Aydın gibi gazete ve dergiler yer almaktadır. Makale yazarları arasında B. Çobanzade, A. S. Ajvazov, A. Odabaş, O. Akçokraklı, I. Lemanov, Ja. Bajburtlı, Ö. Sami, N. Zevri, Ja. Bayrashevskiy, Ş. Bektore, U. Ipçi, V. Asanov, C. Seydamet, A. Latifzade, Ja. Aziz, U. Acı-Asan, M. Nedim, V. Tanabaylı, A. Aleviy gibi isimler zikredilebilir. XX. asır Kırım Tatarcasının önemli sorunları arasında alfabe, yazım, terminoloji, sadeleştirme, Latin ve Kiril harflerine geçiş gibi sorunlar araştırmaların konusu olmuştur. 1924, 1926, 1927, 1929, 1934 senelerde Kırım’da düzenlenen dil ve imla konferanslarının sonuçları da ayrı yayınlar olarak neşredilmiştir. Bu devrin araştırmacıları ve çalışmaları öğrenmeli, Kırım Tatar dilinin inkişafına katkıları üzerine değerlendirmeler yapılmalıdır.

Sonuç

XIX. asrın sonu XX. asrın başı modern edebî Kırım Tatar dilinin şekillenmesinde en önemli dönem olarak kabul edilir. Tarihî değişimlere sebep olan siyasi olaylar sonucunda Kırım Tatar dil bilimciliği önemli araştırma nesnesi hâline gelmektedir. Kırım Tatar dilinin özellikleri söz konusu dönemde hazırlanan gramer (sarf ve nahv) kitapları, elifbe, kırayet, mektep ders kitapları, sözlükler, risaleler, gazete ve dergilerde yayınlanan ilmî makalelerde araştırılabilir. Öğrenilen devrin en verimli Kırım Tatar dili araştırmacıları arasında B. Çobanzade, A. S. Ajvazov, A. Odabaş, O. Akçokraklı, Ja. Bayburtlı, Ö. Sami, Ş. Bektore ve diğerleri anılır. Tefvik Mehmet, Yakub Kemal, Vehbi Şeyhzade ve adı geçen diğer şahısların hayat ve eserleri araştırılmalıdır. Kırım Tatar dilinin şekillenme özellikleri öğrenildikten sonra Kırım Tatar dilinin tarihi yazılmalıdır.

Kaynakça / References

- Fazılov R. (2001). *Kırım Tatar edebiyatının tarihi. Kısa bir nazar*. Simferopol: Kırım Devlet Okuv-Pedagogika Neshriyatı.
- Hayali R. I. (2006). *Naučno-praktičeskiye yazıkoviyeye konferentsiyi v Krimskoy ASSR v 1920 – 1930-e godı* (ss. 92–95). Kultura narodov Priçernomorya. № 79.

- Krımşkotatarskiye arabografiçeskiye grammatiki kontsa XIX – nachala XX vv. Lingvisticheskoe nasledie krımskih tatar. Kniga 1 (2017) / otv. red. Je. S. Ganieva ; Institut istorii im. Mardzhani AN RT, Krymskij nauchnyj centr, Belgorod : KONSTANTA.
- Kurkçi U. (2016). *Fikir incileri: edebiyatımızın bugunki tiline bir bakış*. Simferopol : KDzhDMM «I. Garpinskij adına mediamerkez».
- Mustafaeva E. I. (2013). *Klüçeviye motivi v reformah krımşkotatarskogo narodnogo prosveşeniya*. http://ilmiyqirim.blogspot.com/2013/01/blog-post_8479.html
- Nadzhip E. N. (1989). *Issledovaniya po istorii türkskih yazыkov 11-14 vv.* – M: «Nauka», g.
- Nedim M. (1928). *İmlja lugatı hazırlav meselesi. İleri* (ss. 80–81). Akmeçit. № 2.
- Samojloviç A. N. (2000). *Izbranniye trudi o Krıme: Sbornik / Red.-sost. E.G. Emirova; vstup. Statja A.*